

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філософських наук,
старшого наукового співробітника Грабовської Ірини Миколаївни
на дисертаційну роботу Дандекара Дхармеша Діліпа
**«Соціокультурні та гендерні виміри політичного лідерства
(філософсько-антропологічний аналіз)»**,
представлену на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія

Актуальність дослідження проблеми політичного лідерства у всіх її різноманітних аспектах є самоочевидною. Не лише тому, що саме політичне лідерство відіграє ключову роль в системі владних відносин соціуму, але вказана проблематика виводить на глобальні питання суб'єктності та головних акторів історії, характеристики існуючих політичних режимів, виявлення можливих проектів майбутнього конкретних політичних утворень тощо, а також самореалізації особистості. Зрештою, це фактично вічна філософська проблема ролі особистості та мас в людській історії.

Дослідження питання політичного лідерства має глибоку історію і величезну кількість досліджень. Проте автору вдалося виявити недостатньо розроблений аспект проблеми в українському соціогуманітарному дискурсі і зокрема у філософській літературі, а саме акцентувати увагу на філософсько-антропологічному аналізі соціокультурних та гендерних вимірів політичного лідерства. Це актуалізує необхідність даної роботи та визначає її новизну.

Не можна не погодитись із твердженням дисертанта про те, що швидкі зміни, які характерні для нашого часу, вимагають і швидких змін самих людей – акторів цих змін. І це стосується як так званих пересічних громадян, так і керівників країн, державних інституцій, партій, громадських організацій тощо. Виявити конструктивні і деструктивні особливості політичного лідерства – це певним чином спрогнозувати перспективи країни та її громадян (с.15).

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційна робота написана у межах науково-дослідної тематики «Актуальні проблеми філософської антропології», за напрямком «Дослідження проблем гуманітарних наук»

Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, на кафедрі культурології та філософської антропології факультету філософії та суспільствознавства.

Метою дослідження є концептуалізація соціокультурних та гендерних вимірів політичного лідерства. Дисертантові вдалося проаналізувати ключові поняття дослідження та обґрунтувати методологію проведеного аналізу проблеми; визначити основні концепції політичного лідерства в історії філософії та в сучасному соціогуманітарному дискурсі; обґрунтувати соціокультурні виміри політичного лідера; виявити можливості політичного лідерства в умовах демократичного, авторитарного та тоталітарного суспільств; запропонувати свою характеристику світоглядних цінностей політичного лідера; прояснити соціокультурну типологію політичного лідерства; проаналізувати конструктивні та деструктивні прояви харизми політичного лідера; виявити гендерні стратегії політичного лідера; дослідити проблему харизматичного політичного лідера в контексті консолідації й суб'єктності країни у світі.

Дисертант використовує широку джерельну базу, обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади і підходи для розв'язання поставленої проблеми. Значна частина використаних джерел (20 позицій у списку літератури) є англійськими. Безумовно позитивним моментом даної роботи є проведений автором ретельний аналіз робіт сучасних українських дослідників із проблеми політичного лідерства у соціокультурних та гендерних аспектах. Зосереджено спеціальну увагу на нових дисертаційних дослідженнях із цього питання. Пошукувач вступає у діалог із вказаними дослідниками, аналізуючи сильні і слабкі сторони їхнього дослідження (Р.1.1).

Наукові результати дослідження відповідають критеріям, що висуваються до робіт кваліфікаційного рівня «доктор філософії» і полягають у тому, що в координатах методології метаантропології виявлено політичне лідерство в буденному, граничному, метаграничному вимірах людського

буття в контексті його соціокультурних та гендерних вимірів і конкретизується у низці положень, наведених у роботі, зокрема, у висновках до розділів та загальних висновках даного дослідження.

Теоретичне і практичне значення проведеного дослідження полягає у тому, що матеріали дослідження та його результати можуть бути використані в освітньому процесі вищої школи при підготовці лекційного матеріалу з філософії, філософської антропології, історії філософії, філософії культури, а також у підготовці спецкурсів з філософської антропології та філософії культури.

Зміст дисертаційного дослідження викладений у **11 публікаціях**, з них 6 статей у фахових періодичних виданнях України зі спеціальності «філософські науки», у тому числі 1 у науковому журналі, внесеному до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 4 – у збірниках матеріалів міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій. **Апробація результатів** відбулася на низці міжнародних та всеукраїнських конференцій, круглих столів, методологічних семінарів.

Структура дисертаційної роботи відповідає логіці викладу матеріалу у відповідності до завдань, які ставить автор роботи при розкритті заявленої теми. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У *першому теоретико-методологічному розділі* авторові вдалося проаналізувати великий масив досліджень політичного лідерства та структурувати існуючі до цього часу дослідження за основними концептуальними підходами до аналізу проблеми політичного лідерства, що є позитивним моментом роботи. Так дисертант виділяє наступні ключові концепції: «політичне лідерство як основа для виявлення влади і владних повноважень (Н. Макіавеллі, Ж. Блондель, Х. Герт, Ю. Дженнінгс, С. Мілз, А. Пахарєв); політичне лідерство як сфера виявлення харизми і здатності до навіювання і переконання (Т. Адорно, М. Вебер, А. Етціоні, К. Фрідріх); політичне лідерство як втілення людського діяльнісного начала і поведінки

(Б. Кухта, О. Логвиненко, Н. Теплоухова, А. Приятельчук, Ф. Фідлер, Т. Фенкель, Дж. Хемфілл); політичне лідерство як сфера виявлення вольового імпульсу до влади творчої меншості (Е. Берк, Д. Дьюї, Т. Карлейль, Г. Тард, А. Тойнбі); політичне лідерство як основа організації діяльності великих соціальних спільнот (С. Сігеле, Г. Лебон, Г. Тард); політичне лідерство як сфера сублимації позасвідомого і досягнення влади над Іншим (З. Фройд, Л. Едінгер, Г. Лассвел, С. Хук); політичне лідерство як сфера реалізації соціальних ролей і функцій (Дж. Гасфілд, Т. Гордон, Дж. Даунтон, Г. Пейдж, М. Херман, М. Самімі, Р. Тернер); політичне лідерство як рефлексія ціннісних, соціокультурних орієнтацій у розвитку особистості і суспільства (Р. Грінліф, Н. Горбачова, В. Гошовська, Р. Елгі, О. Морозов, Н. Ткач, О. Траверсе, Л. Пашко, Р. Хілмен, Т. Фітцсіменс)» (Р.1.1., с. 43).

Ретельний аналіз існуючої наукової літератури із даної проблематики дозволив авторові виділити найбільш перспективні концепції та гіпотези для обґрунтування положень власного дослідження, а також визначити ключові поняття та обґрунтувати методологічні засади роботи (Р. 1.2).

У *другому розділі*, присвяченому соціокультурним вимірам політичного лідерства, розглядаються питання політичного лідерства в умовах демократичного, авторитарного та тоталітарного суспільств (Р.2.1.). Автор роботи за аналогією з вище наведеною типологією режимів типологізує і політичних лідерів як лідерів демократичного, автократичного та тоталітарного типу. У відповідності до авторського підходу та метаантропологічної методології аналізу така класифікація індивідуального лідерства є досить виправданою, хоча варто відмітити, що вона не єдина, є інші типологізації лідерів у науковій літературі. Наприклад: демократичний, авторитарний, ліберальний лідер, популіст тощо. Цікавим є підрозділ, присвячений аналізу світоглядних цінностей політичного лідера (Р.2.2).

Третій розділ роботи присвячений дослідженню гендерних стратегій політичного лідерства та проблемі харизми. Гендерні аспекти політичного

лідерства є достатньо новою та мало розробленою в українському соціогуманітарному, зокрема, і філософському дискурсі проблемою. Автор солідаризується з позицією філософа Н. Хамітова щодо перспективності застосування андрогін-аналізу для розв'язання поставленої задачі. Такий підхід викликає зацікавлення та стимулює наукову дискусію, що й само по собі є плідним для подальшого філософського розмислу. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговує підрозділ 3 даного розділу, в якому питання індивідуального лідерства ув'язується із проблемою суб'єктності країни (р.3.3). Така постановка проблеми є не лише новою для українського соціогуманітарного дискурсу, але й надзвичайно актуальною.

Дисертант подбав, щоб представлена робота була виконана гарною літературною науковою українською мовою з мінімальною кількістю огріхів у тексті, що є теж безумовно позитивним моментом представленого тексту дисертації «Соціокультурні та гендерні виміри політичного лідерства (філософсько-антропологічний аналіз)».

В цілому дисертаційне дослідження Дандекара Дхармеша Діліпа «Соціокультурні та гендерні виміри політичного лідерства (філософсько-антропологічний аналіз)» заслуговує на позитивну оцінку

З усього вище викладеного можна зробити висновок, що дисертаційна робота виконана на високому фаховому рівні, є цікавою, демонструє належну філософську ерудицію автора. Водночас дослідження викликає певні зауваження та побажання. Зокрема:

- У дисертації цілком слушно проведено аналіз співвідношення понять «політичне лідерство» - «політичний лідер». Проте, на жаль, відсутнє порівняння понять «індивідуальне лідерство» - «групове лідерство» та характеристика цих феноменів. Адже вони не є взаємозамінними.

- При всій глибині ерудиції, проявленої дисертантом при виконанні роботи, вона все ж має дещо абстрактний характер. Хотілось би мати авторську думку з приводу специфіки політичного лідерства у постколоніальних країнах, наприклад, Індії та України. Зокрема, варто би

було з'ясувати, чи є відмінності у соціокультурних та гендерних аспектах політичного лідерства у країнах так званого класичного колоніалізму та країнах, що виникли після розпаду ідеократичної імперії СРСР.

- Автор цілком слушно стверджує, що проблема лідерства є найбільш популярною та розробленою у США. Аналітика із цього питання заторкує фактично усі сфери суспільного життя в цій країні. Цікавою є наведена на с. 65-66 характеристика політичних лідерів-президентів США. Видається, що варто би було навести подібні приклади при наданні характеристик виділених автором типів політичних лідерів щодо України, що однозначно б посилило значимість даного дослідження.

- Пошукувач солідаризується з думкою філософа Н. Хамітова у тому, що «не кожний філософ є лідером і має стратегічне мислення, але кожний лідер має філософський світогляд» (с. 47). Твердження доволі дискусійне, якщо звернутись до конкретних персоналій лідерів. Навряд чи хтось міг би запідозрити колишнього президента України В. Януковича у наявності у нього філософського світогляду, який, насамперед, означає мудрість, базовану на поєднанні високого інтелекту та глибокого життєвого досвіду. Адже саме це і стверджує дисертант вже у наступних рядках: «Філософський світогляд дає мудрість і гнучкість людині, яка здатна моделювати ситуації і робити більш ефективний вибір» (с. 47).

- При дослідженні соціокультурних аспектів політичного лідерства варто звернути увагу на такий специфічно український феномен, як поділ лідерів на «зверхників» і «достойників», який виявлено дослідниками принаймні від часів козаччини. Це унікальний феномен, в основі якого лежить не професійний чи фінансовий критерій, а етичний. У подальших дослідженнях політичного лідерства авторові варто би було звернути увагу на автентичні для української нації і до цього часу актуальні характеристики політичних лідерів української нації.

Викладені вище міркування та зауваження мають швидше рекомендаційний характер, а не вказують на серйозні недоліки

дисертаційного дослідження. Вони можуть розглядатися як пропозиції для подальшої роботи автора у даному дійсно актуальному науковому напрямкові.

Таким чином, враховуючи всі вище наведені міркування можна стверджувати, що дисертаційне дослідження Дандекара Дхармеша Діліпа «Соціокультурні та гендерні виміри політичного лідерства (філософсько-антропологічний аналіз)» повністю відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, є самостійним науковим дослідженням, а його автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 – філософія.

Офіційний опонент:

кандидат філософських наук,

старший науковий співробітник

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

І.М. Грабовська

Підпис засідуючого
Вченої СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
11.04.2021р.

